

„VÁLKU NEBO REVOLUCI!“ ITÁLIE 1914–1915 A VÝZNAM INTERVENČNÍ KRIZE PRO FORMOVÁNÍ FAŠISMU

Zuzana Donátková

Dne 10. června 1940, v den, kdy italská armáda překročila francouzské hranice, Winston Churchill poznamenal, že „jeden muž sám přivedl Itálii do války“.¹ Benito Mussolini tak započal poslední dějství existence svého režimu, jehož militantní doktrínu zformovala první světová válka a který považoval Velkou válku za základ italské velikosti. Mussolini byl u toho, když kulturní a politické elity vehnaly na jaře 1915 svou zemi do světového konfliktu k naplnění iredentistických a imperiálních ambic a nacionalistických snů o budování velikosti Itálie. V tomto případě, s odkazem k Churchillovu aforismu, to byli dva muži, jejichž osobní ambice a vlastní konspirace ukončily italskou neutralitu a s ní desetiměsíční období národního rozhodování, zda vstoupit do války. V březnu 1915 předseda vlády Antonio Salandra svému blízkému příteli a ministru zahraničí Sidney Sonninovi napsal, že „my dva sami“ musíme rozhodnout, zda a kdy se má Itálie zapojit do konfliktu.² O měsíc později, bez vědomí parlamentu či vrchního velení armády, smluvně zavázal svou zemi k intervenci. Důvody tohoto rozhodnutí lze shrnout jako touhu Salandrova křídla liberální vlády konsolidovat svou moc skrze nacionalistickou mobilizaci a porazit předchozího předsedu vlády Giolittiho a jeho mocné stoupence.³

Giovanni Giolitti, progresivní státník, s jehož vládou byla spojena předcházející dekáda hospodářského růstu a relativní prosperity, ale i italsko-turecká válka o Libyi, byl nucen rezignovat v březnu 1914 poté, co se část jeho koalice rozpadla. Stále z pozice nejsilnějšího vůdce parlamentu přesvědčil krále, aby jej na čas nahradil právníkem z Apulie Antoniem Salandrou, než přeskupí svůj blok skutečných i potencionálních příznivců. Giolittiho pověstné schopnosti manipulace skupin poslanců ve svůj prospěch dávaly důvod očekávat jeho brzký návrat k moci. To však Salandru, jehož vnímal jako slabého a nerozhodného, hluboce podcenil. Salandra si byl vědom přízné ze strany těch prů-

¹ BOSWORTH, Richard James Boon: *Italy and the Wider World 1860–1960*. New York 1996, s. 52.

² MONTICONE, Alberto: *Gli italiani in uniforme 1915/1918. Intelletuali, borghesi e disertori*. Bari 1972, s. 63–64.

³ KRAMER, Alan: *Dynamic of Destruction: Culture and Mass Killing in the First World War*. Oxford 2008, s. 50.

myslníků a politiků, kteří podporovali přezbrojení a vojenskou expanzi podél Jaderského moře. A především se mohl opřít o proválečné manifestace a intervencionistické vášně, které zalévaly náměstí italských měst a demonstrovaly názor veřejnosti, byť menšinový, avšak dostatečně hlasitě. To znamenalo využít požadavků nacionalistů na územní expanzi na úkor habsburské monarchie a na imperialistickou misi ve Středomoří a v Africe, a to za pomoci národních aspirací a oživení mýtů hrdinů *risorgimenta* v tradici nacionalistické rétoriky, v níž šlo o čtvrtou válku za sjednocení.⁴ Agresivní militantní nacionalismus spojený s vírou v kulturní, později i rasovou nadřazenost vlastního národa, jež mu dala právo rozpínat se na úkor druhých, bývá spojován především s Německem, které bylo Versaillskou mírovou smlouvou označeno za jediného válečného štváče. Nebylo tomu zdaleka tak. Část radikálnějších italských nacionalistů vyznávala obdobné ideje o kulturní nadřazenosti Itálie, panitalismu a imperialistickém snu o *mare nostrum*. Od přelomu století Itálie prošla industrializací, modernizací a hospodářským růstem, a to tempem, kterému se rovnalo jen Německo a oba mladé státy do války vstupovaly s největšími ambicemi z evropských mocností. Důsledkem agresivního nacionalismu také bylo, že byl veden k vůdcovství elit a imperialismu. V rétorice italského ministerského předsedy se jednalo o *sacro egoismo*, posvátný egoismus, na nějž Salandra pro svůj národ legitimoval nárok vycházející z italské historické zkušenosti. Pro řadu intelektuálů vztah mezi soudobou realitou a historickým dědictvím přenesl zájem od uctívání předků k vizím budoucnosti, které byly formovány nejen politickými ideologiemi, ale také esteticky skrze modernismus v umění.⁵ Italští futuristé vyhlásili naprostý rozchod s minulostí s cílem vybudování nové moderní imperiální Itálie s moderním uměním, jež by pozdvihlo zemi zpět na kulturní piedestal. Prostředkem k dosažení tohoto se měla stát násilná agitace a válka. Vůdčí osobnost nacionalistického hnutí, spisovatel a novinář Enrico Corradini deklaroval, že Itálie musí vybojovat válku Dohody, ale vybojovat ji pro svou budoucnost: „Tato válka nesmí být poslední italskou válkou za sjednocení, ale první válkou Itálie jako velmocí.“⁶

Snaha vyrovnat se s minulostí byla italským nacionalistům vlastní. Absence jedné národní identity a s ní národní historie v důsledku koexistence několika městských minulostí utvářených odlišnými regionálními zkušenostmi formovala ambivalentní vztah Italů k vlastním dějinám. Moderní nacionalismus

⁴ Tamtéž, s. 50.

⁵ KÖRNER, Axel: *Politics of Culture in Liberal Italy From Unification to Fascism*. New York 2009, s. 125–126.

⁶ SETON-WATSON, Christopher: *Italy from Liberalism to Fascism 1870–1925*. London 1967, s. 421.

přetvářel zděděné šíření kultur utvářených různými regionálními zkušenostmi a cesty k tomu často byly libovolnými historickými vynálezy.⁷ Budování opětovné víry v italskou vlast a v génia italského lidu během první dekády 20. století nemohlo ignorovat takové zpracování historických vynálezů, nové „precizní ikonografie paměti“ a „kontextuální tvorbu hodnot iredentismu“ na cestě k budování identity národa, „jenž by konečně dospěl k sjednocení“.⁸ Ku příkladu sportovní činnost byla „navrácena“ do italské historické tradice a stala se otevřeně vlasteneckou agitací předválečného nacionalismu. Během prvního desetiletí 20. století se italský nacionalismus z kulturního postupně stával politickým. Dekáda Giolittiho vlády je spojována s růstem nacionalismu a počátkem politiky mas a náměstí. Enrico Corradini, který v roce 1903 založil první nacionalistické noviny *Il Regno*, stál v roce 1910 za zformováním Italské nacionalistické asociace, prvního nacionalistického politického hnutí.⁹ Toto vzepjetí nacionalismu ve společnosti bylo podpořeno krizí Trojspolku a sílilo s obecně sdíleným pocitem zklamání z reality přítomnosti, jež se nedokázala rovnat výdobytkům velkých dějin. Po válce dychtící nacionalismus pramenil z neúspěchů italské zahraniční politiky a neschopnosti vybudovat impérium. Masakr expedičních sil u Dogali v Etiopii roku 1887 a ponižující porážka u Aduy domorodým vojskem etiopského císaře Menelika II. roku 1896, společně s nenaplněnými iredentistickými cíli plynoucími z nesnadného postavení mladého státu mezi velmocemi vzbuzovaly pocit promarněného odkazu *risorgimenta* a daly vzniknout mýtu o zklamané, neúspěšné revoluci, *rivoluzione mancata*, často připomínané rétorikou nacionalistického hnutí.

Militantní nacionalismus doby intervence, ale též ideologii levicového intervencionismu formovala řada myšlenkových proudů sdílených intelektuály obou pólů politického spektra. Pravicové a levicové intervencionisty tak spojovala nejen nenávisť k neutralistům, tedy socialistům a Giolittimu, ale též společné ideové zázemí. V italském kulturním prostředí rezonovaly teorie sahající od Sorelova revolučního syndikalismu po Paretův pohled na válku jako na jediný prostředek proti šíření socialismu podporující mýtus o regenerativní síle násilí přijatý různými spisovateli a intelektuály.¹⁰ Georges Sorel byl teoretikem, který povýšil násilí na politickou doktrínu. Sorelova vzpoura proti materialistickému a mechanickému myšlení zavinila, že se jeho učení v Itálii stalo proudem iracionality a aktivismu, „jeho zaujetí dekadencí a hrdinstvím

⁷ KÖRNER, A.: c. d., s. 126.

⁸ PAPA, Catia: *L'Italia giovane. Dall'Unità al fascismo*. Roma 2013, s. 87.

⁹ PAYNE, Stanley: *A History of Fascism*. New York 1995, s. 64.

¹⁰ BLUM, Cinzia Sartini: *Fascinating Exploits*. In: PARATI, Graciella: *Italy and the Cultural Politics of World War I*. London 2016, s. 46.

nalézalo vnímavou půdu v rozšířeném názoru, že *risorgimento* nedokázalo přinést duševní a morální obnovu.¹¹ Sorelovo učení v Itálii zakořenilo v řadě intelektuálních a politických proudů, nejvýrazněji v syndikalismu. Sorelova teorie moci a násilí vyústila v přesvědčení, že je třeba války ke svržení gio-litiánského liberálního systému, jemuž syndikalisté i nacionalisté přičítali vinu za slabost své země. Slovy Corradiniho: „Jen válka může zachránit Itálii od mizérie *giolittisma*!“. ¹² Nacionalisté příčiny této slabosti viděli v rozdílech mezi severem a jihem země, propastí mezi státem a církví, mezi dělnickou třídou a buržoasií, městy a venkovem, rolnictvem a národem.¹³ Válka se tak měla stát cestou k vyřešení všech slabostí a problémů italské společnosti.

Nejvlivnější osobností italského kulturního života byl básník, romanopisec, dramatik, estét a vlastenec Gabriele D'Annunzio, idol mladé generace, jehož dílo, aféry i dluhy byly světově proslulé. D'Annunzio žil pro pocity, oslavoval násilí, vyžíval se v rychlosti, síle a dobrodružství a vzýval válku pro význam individuálního a národního vykoupení, pro způsob, jak „překračovat hranice života“. ¹⁴ Pro futuristu Filippa Tommasa Marinettiho válka byla základním aspektem reality, korespondovala s principem univerzální dynamiky futuristického umění, byla přirozenou a krásnou manifestací vitálních sil a jediným lékem k vyléčení všech neduhů jeho vlasti, to znamená, že by sjednotila populaci, rozdrtila socialistické hnutí, probudila patriotismus mezi dělníky a rozpoutala by „italský instinkt válečníka“. Inspirovala by nové moderní umění, vnutila by modernizaci italskému průmyslu a společnosti a rozbila „obchod s turismem“, který nutil Itálii žít z někdejší slávy. Především však by vynesla Itálii impérium a mezinárodní uznání.¹⁵ Futuristé již zakládajícím manifestem roku 1909 proklamovali: „Budeme oslavovat válku – tu jedinou hygienu světa – militarismus, vlastenectví, destruktivní gesto nositelů svobody.“¹⁶ Marinetti věřil, že válka s Rakouskem-Uherskem se blíží a že se na ni Itálie musí připravit. Od roku 1910 po západoevropských městech pronášel protirakouské proslovy. Iredentistická témata pronikala i do přednášek během futuristických večírků. V Paříži volal po kulturním sblížení mezi Francií

¹¹ ROTH, Jack J.: *The Roots of Italian Fascism: Sorel and Sorelismo*. The Journal of Modern History, 39, 1967, č. 1, s. 44.

¹² SETON-WATSON, Ch.: c. d., s. 447.

¹³ IALONGO, Ernest: *Filippo Tommaso Marinetti: The Artist and His Politics* (dále jen *Filippo Tommaso Marinetti*). New Jersey 2015, s. 39.

¹⁴ BLUM, C. S.: c. d., s. 46.

¹⁵ IALONGO, E.: *Filippo Tommaso Marinetti*, s. 22.

¹⁶ MARINETTI, Filippo Tommaso: *Fondazione manifesto del Futurismo*. In: BIROLI, Viviana: *Manifesti del Futurismo*. Milano 2008, s. 14.

a Itálii s cílem připravit se na eventuální konflikt s centrálními mocnostmi. V Londýně prohlašoval válku za nutnost k zaškrnutí pangermanismu.¹⁷ V roce 1913 futuristé ve svém politickém programu požadovali větší flotilu a armádu, byli „pro válku, jedinou hygienu světa a pro velkolepost Itálie, [...] intenzivní a agresivní zahraniční politiku, koloniální expanzi, liberalismus, iredentismus, panitalismus“ a lid, „který je hrdý na to, že je italský.“¹⁸

Řada intelektuálů v Itálii byla též ovlivněna teorií elit Gaetana Moscy a Vilfreda Pareta, podle kterých historie byla vždy nakonec formována elitami bez ohledu na politické smýšlení těchto elit. V každé společnosti bude vždy organizovaná elita, která drží moc, respektive každý politický režim je řízen „organizovanými menšinami na úkor neorganizované většiny“.¹⁹ Nacionalisté i někteří syndikalisté věřili, že italská slabost může být překonána pouze skrze novou revolucionářskou militantní kulturu vedenou novou elitou, která nahradí staré struktury liberalismu, konzervatismu a levice.²⁰ Konečně nejvlivnější osobnost *Belle Époque* Friedrich Nietzsche volal po nové nobilitě intelektuálů, nadlidí, kteří by se odvážili postavit nad většinu, „využít iracionálních vášní, které ovládají lidskou psychiku a s nimi pracovat v neohroženém boji za moudrost“.²¹ Nadlidé měli být elitou, museli být násilní, stateční, museli dominovat nad masami svými nadřazenými vlastnostmi a ideály. Friedrich Nietzsche, který se bránil ustrnulým buržoazním hodnotám, našel v Itálii pestré publikum. Jeho studiem se zabýval i Mussolini, který v roce 1910 na stránkách *La Voce* napsal, že abychom pochopili Nietzscheho, „musíme předvídat novou rasu svobodného ducha posíleného ve válce, v samotě, ve velkém nebezpečí, [...] ducha, obdařeného nějakou vznešenou perverzitou, ducha, který nás osvobodí od lásky k našim sousedům.“²² Pro D'Annunzia, stejně jako pro německé a italské fašisty po něm, byl Nietzsche učitelem nekonečného výrazu života a objevitel vůle k moci představující pramen lidské motivace, mistrem, který přehodnotil význam dobra a zla a opovrhl normální zkušeností a otročskou křesťanskou morálkou člověka, „co má být překonán“.

¹⁷ IALONGO, Ernest: *Futurism from foundation to world war: the art and politics of an avant-garde movement*. Journal of Italian Modern Studies, 21, 2016, č. 2, s. 314.

¹⁸ MARINETTI, Filippo Tommaso – BOCCIONI, Umberto – CARRÀ, Carlo – RUSSOLO, Luigi: *Programma politico futurista*. Lacerba, 1, 10. 10. 1913, s. 221.

¹⁹ MARTINELLI, Claudio: *Gaetano Mosca's Political Theories: a Key to Interpret the Dynamics of the Power*. Italian Journal of Public Law, 1, 2009, č. 1, s. 5.

²⁰ PAYNE, S.: c. d., s. 9.

²¹ IALONGO, E.: *Filippo Tommaso Marinetti*, s. 19–20.

²² TISDALL, Caroline – BOZZOLLA, Angelo: *Futurism*. London 1977, s. 19.

D'Annunzio sám sebe vnímal jako kulturní osobnost, elitu nadřazenou ostatním, futurista Marinetti jej posměšně nazýval „*Il presidente della casa Io*“ (Ředitel společnosti Já).²³ D'Annunzio našel v četbě Nietzscheho filozofické alibi pro svůj egotismus. Především ale koncepci nadčlověka: „Svět je reprezentací senzibility a myšlenek několika nadřazených mužů, kteří jej budovali a zdobili v průběhu času. [...] Svět, jak jej dnes známe, je velkolepým darem uděleným několika jednotlivcům nad mnohými, svobodným mužům nad otroky, těm, co myslí a cítí nad těmi, kteří musí pracovat“²⁴ napsal v roce 1895. Troufalejší představu nadčlověka představil Marinetti v roce 1910 v románu *Mafarka Futurista*. Mafarka, hrdina a titán, napůl člověk, napůl stroj, nemá žádné sentimentální vzpomínky, žije jen pro okamžik a bez zábran vybíjí svou vitalitu a ničivou sílu v četných „exotických a erotických“ dobrodružstvích během imperiálního dobývání severní Afriky.²⁵ Témata imperialismu a vášni pro Afriku propustovala řady děl předválečného období.

Ideologicky intervencionisté pokrývali celé spektrum od nacionalistické pravice po revoluční proreformní levice. V obou těchto směrech rezonoval iracionalismus, fascinace násilím, víra v očištnou podstatu války i představa sebeobětování v boji jako cesta k vnitřní svobodě. Podobné novoromantické a nietzscheovské ideje byly hojně rozšířené mezi předválečnou kulturní elitou, jejíž zapojení do otázky intervence přispělo k italskému rozhodnutí do konfliktu vstoupit. Salandra, který své rozhodnutí opíral o přání těchto elit, svým jednáním během krize znevážil liberální instituce. Italská liberální tradice byla rozhodujícím způsobem formována zkušeností *risorgimenta*. Díky nedostatečné masové podpoře národnímu sjednocení přetrvával regionalismus a odtržení většiny italské populace od vládnoucích, původně piemontských, elit a zůstávaly zachovány tradiční sociální vzorce aristokratické kontroly a rolnické podřízenosti. Parlamentní systém si do války nedokázal za pomoci edukace a nacionalizace mas vytvořit lidovou základnu, o níž by se opíral.²⁶ Již Francesco Crispi si uvědomoval slabosti tohoto systému, podle něj v Itálii nebyl parlamentní systém možný: „Nebudu to já, kdo podnikne něco proti tomuto systému, ale kdokoli přijde po mě, bude schopen se s ním

²³ Tamtéž, s. 20.

²⁴ THOMPSON, Mark: *The White War: Life and Death on the Italian Front 1915–1919*. New York 2009, s. 41.

²⁵ TISDALL, C. – BOZZOLLA, A.: c. d., s. 21.

²⁶ ADAMSON, Walter L.: *The Impact of World War I on Italian Culture*. In: ROSHWALD, Aviell – STITES, Richard: *European Culture in the Great War: The Arts, Entertainment and Propaganda, 1914–1918*. Cambridge 2002, s. 308–309.

snadno vypořádat.²⁷ První světová válka dokonala diskreditaci liberálních institucí, čímž v souvislosti s brutalizací veřejného života, ve kterém se násilí stalo rutinou, připravila cestu fašismu. Válka samotná nicméně nebyla příčinou vzestupu Mussoliniho režimu, ten byl spíše důsledkem poválečné politiky. Většina konceptů, které fašismus zrodily, existovaly již před rokem 1914 a staly se součástí ideologie intervence předválečných měsíců. Intervenční krize přivedla na scénu nové politické a civilní síly, které stály v centru italského politického dění až do konce druhé světové války. Deset měsíců života jednoho národa tak ovlivnilo jeho směřování na příštích 30 let.

Zavraždění rakouského následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este 28. června roku 1914 v Itálii nevzbudilo přílišnou pozornost. Italská vláda byla zcela zaměstnána šířením sociálních nepokojů tzv. rudého týdne, během něhož dělnické stávky podněcované socialistickými vůdci (včetně Mussoliniho) paralyzovaly většinu italských měst. Socialističtí revolucionáři povzbuzeni konferencí v Anconě se pokusili o všeobecné povstání, jež bylo násilně pacifikováno policejními jednotkami a armádou. Zatímco záležitosti Vídně prozatím nepoutaly Salandrovu pozornost, Giolitti Rakušany varoval, že Itálie případný útok na Srbsko nepodpoří.²⁸

Itálie se ocitla v situaci, kdy si vojenskou kampaň nemohla dovolit. Část armádních jednotek byla nasazena proti sociálním bouřím, početné síly o 60 000 mužích se stále potýkaly s domorodým odporem v nezpacifikované Libyi a další dvacetitisícové vojsko bylo posláno do Eritrey jako pojistka proti nevypočitatelnosti nového mladého etiopského císaře Lij Iyasu.²⁹ Během červencové krize italská armáda navíc postrádala náčelníka generálního štábu. Generál Alberto Pollio byl až fanatickým zastáncem dobrých vztahů k trojspolkovým partnerům a věřil, že aliance je v nejlepším italském zájmu. Během jeho funkčního období došlo k užšímu propojení vazeb mezi náčelníky trojspolkových generálních štábů. Pollio se tři měsíce před konfliktem zavázal poskytnout Německu pěchotní a jezdeckou podporu na Rýně v případě francouzské agrese.³⁰ Pollio však zemřel 1. července. Post náčelníka generálního štábu poté zůstával prázdný až do 27. července, kdy se jeho nástupcem stal generál Luigi Cadorna.

Cadorna přebíral nejslabší z armád mezi evropskými mocnostmi, se svými 17 stálými divizemi měla zhruba poloviční velikost než armáda francouzská

²⁷ BOSWORTH, R. J. B.: *Italy and the Wider World 1860–1960*, s. 20.

²⁸ THOMPSON, M.: c. d., s. 21.

²⁹ BOSWORTH, Richard James Boon: *Mussolini's Italy. Life Under the Dictatorship, 1915–1945* (dále jen *Mussolini's Italy*). London 2006, s. 57.

³⁰ MONTICONE, A.: c. d., s. 24.

či německá. Její rezervy byly ještě slabší, pouze 13 divízi mohlo být v případě války mobilizováno. Ani vysoké výdaje přidělované vojenskému sektoru Giolittiho vládou v letech 1900–1914 nevyvážily nedostatek profesionality a výstroje. Armáda byla přetížena byrokracií, problémy s nákupem a dodávkou byly hluboce zakořeněné, rovněž nedostavěná železniční síť nemohla pokrýt její potřeby. Důstojnický sbor postrádal na 15 000 mužů a až polovina vojáků byla negramotná. Již od roku 1866 se piemontská armáda snažila začleňovat vojáky z různých koutů Itálie bez jakéhokoli systému. Jejich promíchání v jednotlivých brigádách mělo za cíl uvědomění si jednotné národní identity. Důsledkem ale bylo, že ještě v roce 1914 si někteří vojáci nerozuměli, mnoho regionálních dialektů bylo vzájemně nesrozumitelných a řada brigád se tak neobešla bez „tlumočnicků“. Pollio chtěl navýšit řady stálé armády o 70 000 mužů, tedy zhruba na 345 000, modernizovat dělostřelectvo a provést řadu reforem. Vláda jeho plány odmítla jako „příliš ambiciózní“.³¹ Cadorna se k dílčím reformám dostal až v říjnu 1914, kdy mohl Salandrovi oznámit, že italská armáda nebude připravena na válku dříve než v dubnu následujícího roku.

Stav armády nebyl jediným důvodem, proč ministr zahraničí Antonio di San Giuliano během červencové krize nasměroval svou zemi k neutralitě. 10. července San Giuliano Vídní oznámil, že Itálie je na základě článku VII trojspolkové smlouvy připravena přijmout kompenzace v podobě Jižního Tyrolska za případné rakousko-uherské zisky na Balkáně. Navzdory Giolittiho varování, že Itálie do konfliktu jen pro závazek vojenské pomoci nevstoupí, Rakousko-Uhersko svým odmítnutím patrně promeškalo možnost se během červencové krize s Itálií dohodnout. V tuto chvíli italské politické elity stále přijímaly myšlenku bojovat po boku smluvních partnerů, především mezi zástupci aristokracie, armády a průmyslu byly sympatie k Německu rozšířené.³² Dohody však byly jen těžko možné. Italové chtěli příslib kompenzací předtím, než do konfliktu vstoupí, zatímco Rakousko-Uhersko chtělo důkaz podpory předtím, než území odevzdá.³³ Nicméně pod tlakem národnostního tření uvnitř monarchie vláda ve Vídni nebyla nakloněna takovým ústupkům. Co hůře, němečtí a rakouští diplomaté během červencové krize nepřizvali své italské partnery k jedinému jednání, rovněž je neseznámili se zněním ultimáta

³¹ SETON-WATSON, Ch.: c. d., s. 56–57.

³² MONTICONE, A.: c. d., s. 26.

³³ RUSCONI, Gian Enrico: *L'Azzardo del 1915: Come l'Italia decide la sua guerra*. Bologna 2005, s. 93.

Bělehradu odevzdaného 23. července.³⁴ O pět dní později Rakousko-Uhersko vyhlásilo Srbsku válku.

Cadorna se po svém nástupu do funkce řídil Polliiovými plány a italské síly soustředil k francouzské hranici. Poslední červencový den poslal králi Viktoru Emanuelovi III. memorandum o nasazení sil proti Francii a nutnosti přesunout jednotky do Německa v souladu s Polliiovými dohodami s trojspolkovými partnery. Téhož dne San Giuliano přesvědčil parlament, že země za těchto podmínek bojovat nemůže a kabinet odhlasoval neutralitu, to vše bez uvědomění krále, který následující den schválil Cadornovo memorandum. 2. srpna Itálie vyhlásila neutralitu, a to bez vědomí vlastního náčelníka generálního štábu.³⁵ Nejednalo se zdaleka o poslední případ, kdy nedostatečná komunikace mezi vládou a Cadornou zapříčinila zbytečné výdaje v armádě. Cadorna poté začal přesouvat jednotky na severovýchod, a to dostatečně nenápadně, jelikož Salandra se děsil preventivního rakouského útoku. Cadorna též navrhoval okamžitou všeobecnou mobilizaci. Salandra se však obával, že by vyvolala reakci, jíž se bál, a italská armáda mobilizována nebyla.³⁶ Rozhodnutím o italské neutralitě započalo desetiměsíční období intervenční krize, oficiálně datované od 23. července 1914 (ultimátum Srbsku, které utvrdilo San Giuliana v jeho mínění) po 23. květen 1915 (deklarace vídeňské vlády o válečném stavu mezi oběma zeměmi).³⁷ *Intervento* ve své bouřlivé atmosféře rozdělilo italskou společnost a dovedlo zemi k vládní krizi.

San Giulianovo rozhodnutí vyhlásit neutralitu bylo řádné a v daných okolnostech jej jen těžko lze nahlížet jako zradu Trojspolku. On sám coby sicilský aristokrat nadmíru antipatie vůči Rakušanům nepociťoval. Itálie jako nejslabší z velmocí si již od svého sjednocení nebyla schopna vydobýt velmocenské postavení dostatečné k zajištění svých zájmů. Její diplomacie nepožívala příliš respektu, což přinášelo opakované zklamání iredentistických cílů italské politiky. Antipatie vůči Francii po její okupaci Tunisu donutila Itálii podepsat roku 1882 trojspolkové smlouvy, italští diplomaté však nikdy nechtěli zapomenout, že *risorgimento* nebylo kompletní a že jednou přijde čas, kdy bude výhodnější stát se naopak rakouským nepřítelem.³⁸ S krizí Trojspolku po vstupu do no-

³⁴ BOSWORTH, Richard James Boon: *Italy and the Approach of the First World War*. New York 1983, s. 121.

³⁵ THOMPSON, M.: c. d., s. 22–23.

³⁶ SETON-WATSON, Ch.: c. d., s. 418.

³⁷ CARTENY, Andrea: *Italy and Neutrality: Cultural, Political and Diplomatic Framework*. Mediterranean Journal of Social Sciences, 6, 2015, č. 6, s. 737.

³⁸ BOSWORTH, Richard James Boon: *Italy, the Least of the Great Powers: Italian Foreign Policy before the First World War* (dále jen *Italy, the Least of the Great Powers*). London 2005, s. 11.

vého století Itálie podepsala řadu dílčích smluv s dohodovými mocnostmi, především pak smlouvu z roku 1902 s Francií, která vyrovnávala zájmy ve Středomoří a zavazovala Itálii zachovat neutralitu v případě napadení Francie Německem. Italové nesli nelibě počínání Německa během obou marockých krizí, jelikož se báli jeho případného pronikání do Středomoří a ohrožení vlastních zájmů zde. Trojspolkové smlouvy též měly zaručovat rovnoměrný vliv Rakouska-Uherska a Itálie na Balkánském poloostrově. Článkem VII z roku 1891 se Italům podařilo zajistit případné kompenzace za rakousko-uherské zisky, nicméně Vídní nebyly tyto klauzule příliš respektovány. Konečně anexe Bosny a Hercegoviny v roce 1908 byla pro vzájemné diplomatické vztahy těžkou ranou. V souvislosti s bosenskou krizí král Viktor Emanuel III. americkému velvyslanci řekl: „Jsem více než kdy jindy přesvědčen o naprosté bezcennosti smluv nebo dohod na papíře. Ty nemají větší hodnotu než cenu papíru samotného. Jediná síla spočívá v bajonetech a dělech.“³⁹ Ačkoli byla aliance roku 1912 prodloužena, jednání z července 1914 naznačují, že ve vztahu k italskému spojenci byly trojspolkové smlouvy dávno mrtvou literou.

Především však Trojspolek byl obrannou aliancí a habsburská monarchie agresorem. Vedle nevyslyšených nároků na kompenzace se Itálie též necítila zavázána ke vstupu do války už jen pro fakt, že centrální mocnosti vynechaly její diplomaty z jednání a neseznámily je se zněním ultimáta Srbsku, což samo o sobě porušovalo znění trojspolkových smluv. San Giuliano ultimátum považoval za „neslučitelné s liberálními principy našeho veřejného práva“.⁴⁰ Obdobně situaci vnímalo veřejné mínění, jež bylo z většiny protirakouské. Během červencové krize jej výstižně popsali německý ministr zahraničí Gottlieb von Jagow, když si povzdychl, že „doposud byl italský veřejný názor natolik srbofilní, nakolik byl rakouskofobický“.⁴¹ Naopak představa války proti Velké Británii byla pro většinu Italů těžko myslitelná, nejen pro tradičně přátelské vztahy obou zemí. Britský vstup do války 4. srpna utvrdil San Giuliana o správnosti jeho rozhodnutí. Italská ekonomika byla před první světovou válkou stále primárně zemědělská s dosti malou produktivitou, s výjimkou modernizovaného severu. Země nebyla soběstačná, importovala 3x více, než produkovala. Itálie pro svou nedostatečnou surovinovou základnu byla naprosto závislá na dovozu surovin a materiálu, ale i potravin, mimo jiné z Francie a Británie. Jen v případě uhlí z Británie přicházelo 90 % veškerého importu.⁴² Námořní trasy,

³⁹ KRAMER, A.: c. d., s. 119.

⁴⁰ RUSCONI, G. E.: c. d., s. 83.

⁴¹ CARTENY, A.: c. d., s. 738.

⁴² BOSWORTH, R. J. B.: *Italy, the Least of the Great Powers*, s. 3.

po nichž dovoz probíhal, byly též kontrolovány Brity. Vláda se obávala případné britské námořní blokády, jež by byla pro italské hospodářství zničující.

San Giuliano si byl vědom, že italské ambice se musejí přizpůsobit italské síle a schopnostem italských diplomatů. Během červencové krize si uvědomoval, že přeroste-li v krizi závažnou, co liberální Itálie měla brát na zřetel na prvním místě nebyly imperialistické ambice radikálních nacionalistů, ale raději naplnění *risorgimenta* a vykoupení *terre irredente*, území Tridentska a Terstu. Stejný názor sdílel Giolitti, většina vlastenecky smýšlející střední třídy a patrně i král Viktor Emanuel III. Německo opakovaně urgovalo Vídeň, aby nabídla Římu dostatečné území, které by přinejmenším odradilo Itálii od vstupu do konfliktu na straně Dohody. San Giuliano však nevěřil, že by se kompenzací ze strany Rakouska-Uherska někdy dočkal. Kdyby Rakousko vyhrálo rychle, nic by Itálii nepředalo, naopak v případě jeho prohry nemělo důvod Itálii cokoli dávat. Chtěl vyčkávat a pozorovat. Již 9. srpna San Giuliano začal zvažovat intervenci na straně Dohody v případě, kdy bude evidentní, že jde o stranu vítěznou: „Možná to není hrdinské rozhodnutí“, psal Salandrov, „nicméně je moudré a patriotické“.⁴³ Téhož dne započal vyjednávání s Londýnem, kterým začalo více jak devítiměsíční jednání s oběma stranami. Hlavním cílem politiky intervence bylo najít se na konci války mezi vítězi. V polovině září zastavili Francouzi německý postup na Marně, což se stalo okamžikem, na který San Giuliano čekal. Nyní v 16 bodech zformuloval a 25. září Britům předložil první požadavky Itálie na intervenci po jejich boku. Zahrnovaly námořní a vojenské dohody a požadavek podpory ze strany britského námořnictva. V případě vítězství požadoval dosažení přirozených hranic až po Kvarnerský záliv, získání Valony v Albánii, jež by umožnila Italům kontrolu nad Jadranem, potvrzení držby Dodekanéských ostrovů, italskou kontrolu osmanského regionu Adalia, případné kompenzace v koloniích a válečnou půjčku nejméně 40 milionů britských liber.⁴⁴ Pro San Giuliana nastal příznivý historický okamžik k dosažení přirozených hranic. Složitě vyjednávání a italská vojenská nepřipravenost na válečný konflikt však vyžadovaly pomalejší vývoj, jehož se San Giuliano již nedožil. Jeho 16 bodů se stalo základem pozdějšího Salandrova jednání s cílem uspokojení „legitimních národních aspirací“ italského „posvátného egoismu“⁴⁵ jak své cíle definoval po převzetí San Giulianova ministerského postu. San Giuliano zemřel po bolestivé nemoci 16. října 1914.

⁴³ RUSCONI, G. E.: c. d., s. 96.

⁴⁴ CARTENY, A.: c. d., s. 740.

⁴⁵ Tamtéž.

„Zázrak na Marně“ podnítl obrat i v Salandrově uvažování. Na stranu intervence se patrně přiklonil 17. září po tajné schůzce se svým přítelem Sonninem, jenž byl jeho zákulisním poradcem předtím, než jej 5. listopadu jmenoval novým ministrem zahraničí. Salandra zdánlivě vyslyšel hlas ulice, v druhé polovině září nabyly proválečné manifestace a činnost intervencionistického tisku na intenzitě, proslychalo se, že „na místo toho, aby vzdorovali, vláda a panovník sebou nechali točit ve větru vybičovaným stovkou novinářů pod vedením *Corriere della Sera*“.⁴⁶ Salandra však byl pánem situace, nepropadal vlivu veřejného mínění. Už v září začal vyvíjet tlak na krále, kterého potřeboval mít na své straně. Viktor Emanuel III., malého vzrůstu a oslaben nemocmi, byl slabou a snadno manipulovatelnou osobností. I přes nadřazenou moc, jež mu dávala ústava, měl sotva autoritu vrchního velitele. Slabého panovníka, jenž snadno propadal vlivu charismatických osobností, se Salandroví podařilo přesvědčit, že vláda má povinnost využít této situace a „sjednotit a rozšířit vlast“. Promarní-li svou příležitost a centrální mocnosti zvítězí, bude to pro Itálii znamenat „otroctví“, které navždy zničí možnost získání Tridentska a Terstu, jakož i širší expanzi. Ač byla možná nejdříve na jaře, věřil, že „skutečná národní válka“ učiní zázraky s chudou morálkou mužstva.⁴⁷ Do jara se Salandroví povedlo krále vystrašit natolik, že uvěřil, že nepostaví-li se na jeho proválečnou stranu, dojde v zemi k revoluci, kterou hrozili intervencionisté ze všech koutů Itálie. V říjnu však San Giulianovo úmrtí znamenalo, že si smrt vzala dalšího, kdo mohl brzdit Salandrovův apetit pro válku. Heslem nového ministra zahraničí se stalo *sacro egoismo*, jež reálně představovalo „legitimní nárok“ na expanzi, o níž snila jen menšina radikálních nacionalistů.

Již 1. srpna se po Itálii rozběhla vlna demonstrací, ať už pro či proti intervenci, docházelo k násilným střetům mezi přívrženci války a neutralisty. Socialisté hrozili revolucí, pokud vláda do konfliktu vstoupí, katolíci se též stavěli proti italskému zapojení. Na stranu intervence se však postavila řada republikánů, taktéž syndikalisté a prореformní socialisté, kteří válku viděli jako první krok k demontování liberálního establishmentu na cestě k revoluci. Většina vlastenecké střední třídy a studentů se dožadovala Tridentska a Terstu a konflikt vnímali jako poslední válku za sjednocení. Nacionalisté jednoduše chtěli válku, jedno na čí straně a nikoli pro ideály nebo sentiment, ale pro velikost země. Nejpozději po francouzském úspěchu na Marně se i jejich agitace přiklonila na stranu dohodových mocností. Vedle iredentismu, dále smýšleli o válce jako o imperialistické cestě k dosažení někdejší slávy, tedy kulturního

⁴⁶ THOMPSON, M.: c. d., s. 24.

⁴⁷ RUSCONI, G. E.: c. d., s. 104.

a mocenského primátu antického Říma. Ten byl chápán jako součást národní historie a sloužil jako model agresivní imperialistické politiky.

Většina intervencionistů od počátku války v srpnu 1914 neviděla v intervenci na straně dohodových mocností ani tak volbu politickou, ale kulturní. Ultimáta Srbsku a Belgii, německý postup na belgickém a francouzském území a ničení, vypalování a vyvražďování tamějších měst v srpnu 1914 přispěly k italskému rozhodnutí nepodpořit trojspolkové partnery. A hlavně k protiněmecké agitaci intervencionistických kruhů, Němci byli postaveni na roveň barbarům. Vrcholem nejen italských protestů proti německému počínání se stalo ostřelování katedrály v Remeši. Italský velvyslanec v Berlíně na konci září německé vládě řekl, že bombardování Remeše „způsobilo v očích neutrální Itálie více škody, než prohraná bitva“.⁴⁸ Na konci září už nezůstával v Itálii vlastenec, jemuž by byla lhostejná volba strany, po jejímž boku měla Itálie do války vstoupit. Řada pravicových intervencionistů nevnímala válečný konflikt jen jako mocenský souboj, ale též jako střet kultur a civilizací a hojně odkazovali ke kulturní sprízněnosti s Francií: „Francouzské revoluci vděčíme za naše první patriotické a vojenské probuzení, naši současnou civilní a intelektuální svobodu. Francouzské armádě dlužíme za sjednocení naší země. Francii vděčíme za naši kulturu a naše umění za poslední dvě staletí. Tato sympatie je v těchto dnech stále živější“,⁴⁹ psal Giovanni Papini ve florentské Lacerbě. D'Annunziovy *Canti della guerra latina* (Zpěvy o válce latinské) vydávané v letech 1914–1918 demonstují kulturní a civilizační nadřazenost „latinských lidí“, mezi kterými Italové samozřejmě vynikají jako dědicové antického Říma, nad „barbarismem a bestiálním divoštvím Germánů“. Argumentem, kterým D'Annunzio ospravedlňoval válku, bylo „latinské vzkříšení“. Válka pro něj byla „bojem mezi rasami“, mezi Latiny a Teutony, konflikt vyvolených vůdců civilizace s „nechutným zvířecím divoštvím“: „Jsme šlechtici, jsme vyvolení a rozdrtíme odpornou hordu.“⁵⁰ V době intervence měly *Canti* propojovat několik různých proudů intervenčního diskurzu, od kritiky Giolittiho po iredentismus.⁵¹

V den, kdy Němci bombardovali katedrálu v Remeši, 20. září 1914 futuristé publikovali manifest Futuristická syntéza války, jenž byl patriotickou meta-

⁴⁸ KRAMER, A.: c. d., s. 19.

⁴⁹ PAPINI, Giovanni: *Il dovere dell'Italia*. Lacerba, 2, 15. 8. 1914, s. 243.

⁵⁰ HÄRMÄNMAA, Marja: *Gabriele D'Annunzio and War Rhetoric in the "Canti della guerra latina"*. *Annali d'Italianistica*, 33, 2015, č. 1 The Great War and the Modernist Imagination in Italy, s. 35–36.

⁵¹ SOMIGLI, Luca – STORCHI, Simona: *The Great War and the Modernist Imagination in Italy*. *Annali d'Italianistica*, 33, 2015, č. 1 The Great War and the Modernist Imagination in Italy, s. 21.

forou glorifikace osmi básníků, národů bojujících na frontách války a Itálie a jejich kladných vlastností proti pedantství a zpátečnictví Rakouska-Uherska a Německa. Futuristé sami organizovali jedny z prvních otevřeně protirakouských demonstrací, na dalších se podíleli společně s nacionalisty, republikány, syndikalisty a proválečnými socialisty. O šíři intervencionistické kampaně svědčí i objem tisku a publikací. Navzdory nárůstu cen papíru poptávka po písemných informacích od léta 1914 podnítila větší výrobu časopisů, brožur a knih. Většina novin přešla k dennímu vydávání. Od srpna 1914 do května 1915 bylo publikováno na 300 knih a brožur týkajících se konfliktu.⁵²

V opačném táboře byli nejhlasitějšími zastánci pacifismu a neutrality tradičně socialisté. Jejich citlivost na válečná témata byla odrazem pozic zastávaných druhou internacionálou, v rámci níž se socialisté definovali jako mezinárodní strana a jediná „skutečná strana míru“.⁵³ Po vypuknutí první světové války si socialisté vytvořili poněkud nejasné postavení. Sice podněcovali protiválečné demonstrace a Mussolini v *Avanti!* během srpna otevřeně hrozil vládě revolucí, ale nedopouštěli se skutečných sabotáží. Tato pozice zapříčinila, že se Italská socialistická strana stala jedinou socialistickou stranou, která zůstala věrná ideálům pacifismu.⁵⁴ Během setkání výkonného výboru druhé internacionály v Bruselu 29. července 1914 byla nadnesena otázka generální stávky. Rakouští sociální demokraté myšlenku stávky odmítli podpořit s poukazem, že dělníci ve Vídni se dožadovali pomsty Srbsku a že „je lepší se mýlit s dělnickou třídou, než mít pravdu proti ní“. I ostatní strany odmítly odsoudit své vlády, nejspíše tak učinili němečtí sociální demokraté na začátku srpna.⁵⁵ Pouze Italská socialistická strana během války neslevila ze své protiválečné pozice, což přispělo k jejímu vítězství ve volbách roku 1919.

Pro vstup do války byli naopak syndikalisté. Jejich milánským vůdcem byl Filippo Corridoni, který si záhy násilnými stávkami získal pozornost šéfredaktora *Avanti!*.⁵⁶ Corridoni byl vůdcem odborových svazů, jenž si přál italskou intervenci, protože válka by vytvořila nejlepší podmínky pro socialistickou revoluci. Červencová krize ho zasáhla ve vězení, kde se ocitl za podněcování generální stávky. Po svém srpnovém propuštění se vrhl do proválečné kampaně. Podle něj by italští dělníci měli podporovat „revoluční válku“, pouze „kast-rátí“ chtějí neutralitu. Provolával připravenost na bitvu za všechny, kdo se staví

⁵² DE FRANCESCHI, Loretta: *Writing and Publishing in Italy during the Great War*. In: PARATI, G.: c. d., s. 126.

⁵³ LAZZARICH, Diego: *The Italian Socialist and the Great War*. In: PARATI, G.: c. d., s. 26.

⁵⁴ PARATI, G.: c. d., s. 11.

⁵⁵ THOMPSON, M.: c. d., s. 48.

⁵⁶ SETON-WATSON, Ch.: c. d., s. 386–387.

„proti buržoazii, dynastiím a kapitalistům všech zemí“. Jeho antiimperialistický boječtivý slovník byl velmi blízký Mussolinimu. Corridoni konflikt nevnímal jako „dynastickou válku“, nemělo jít ani o projev nenávisti k Němcům či Rakušanům, po válce se masy musely opět vrátit k třídnímu boji, nicméně nyní tu byla „jen jedna strana – Itálie. Jediný program – akce. Protože spása Itálie znamená spásu každé strany“.⁵⁷

V říjnu 1914 třináct syndikalistických vůdců, mezi nimi Filippo Corridoni, právník Angelo Oliviero Olivetti či budoucí fašistický lídr Michele Bianchi, založili levicové intervencionistické hnutí *Fascio rivoluzionario d'azione intervenzionista*, Revoluční svazek intervencionistické akce. Olivetti, autor manifestu z 5. října, kterým se hnutí uvedlo, zastával přísně proletářské postoje, ale stejně jako Bianchi velmi sympatizoval s nacionalisty a národ pro něj byl *massimo sindacato* (nejvyšší syndikát). Sorelovo učení spojoval s naplněním *risorgimenta*.⁵⁸ Manifestem adresovaným dělníkům Itálie „v tragické hodině, která uplynula, zatímco ohromná válka v Evropě oslavuje svou krvavou nádhrou, zatímco samotné základy civilizace se zdají být smeteny zásluhou znovuobjevujícího se barbarství“, připsal vinu na probíhajícím konfliktu dělnické třídy a socialistům, kteří nedokázali zastavit proválečné vášně a zabránit jeho vypuknutí, nepostavili se na odpor ultimátům Srbsku a Belgii, ani za podporu proletariátu napadených zemí. Olivetti vyzýval k intervenci po boku dohodových mocností bojujících za svobodu a nezávislost národů proti „barbarství, autoritářství, militarismu, germánskému feudalismu a rakouské podlosti“.⁵⁹ K hnutí se přidala řada levicových intervencionistů, sympatizoval s nimi i Enrico Corradini, který viděl, že syndikalisté a nacionalisté mají společnou lásku k dobývání namířenou ke stejnému cíli.⁶⁰ Do konce roku mělo *Fascio* na 5 000 členů v 50 organizacích ve městech severní a střední Itálie.⁶¹

O Mussoliniho ideovém sblížení se syndikalismem svědčily již jeho dřívější články v časopise *Utopia*, který založil v listopadu roku 1913 a na jehož stránkách se nemusel držet oficiální linie socialistické strany. Jako mnoho jiných italských socialistů nebyl ortodoxním marxistou, byl velmi ovlivněn teoretickou kritikou marxismu ze strany syndikalistů a projevoval blízkost se syndikalistickým smýšlením ve vztahu k násilí a v potřebě revoluční elity schopné řídit masy. Sám o sobě mluvil jako o „autoritativním a aristokratic-

⁵⁷ THOMPSON, M.: c. d., s. 49.

⁵⁸ ROTH, J. J.: c. d., s. 35.

⁵⁹ FLORI, Giovanni Marcelli: *Il pensiero politico di Angelo Oliviero Olivetti*. Tesi di laurea, Facoltà di Scienze Politiche, Roma 1976, s. 58–61.

⁶⁰ ROTH, J. J.: c. d., s. 36.

⁶¹ SETON-WATSON, Ch.: c. d., s. 423.

kém socialistovi“. S představiteli levicového intervencionismu sdílel myšlenku, že pouze skrze očistnou zkušenost války by bylo možné usilovat, mimo jiné, o vytouženou sociální a politickou revoluci.⁶² Měsíce srpen a září pro něj byly dobou vnitřního zápasu, od počátku války zastával protirakouské a protiněmecké postoje pro jejich ultimáta Srbsku a Belgii. Tvrzení, že změnil názor až po bitvě na Marne či pro peníze, nejdou spolehlivě podložit.⁶³ Jeho prvotní odmítání války nevycházelo z humanitních úvah, ale čistě jen ze socialistické doktríny. Již delší dobu uvažoval kriticky nad strategií italského socialismu a jeho pochybnosti prohlubovalo množství přátel a kolegů, kteří se přidávali na stranu intervence.

Mussolini se nadále v *Avanti!* držel oficiální linie strany, ačkoli vnitřně nesouhlasil. Ještě 22. září uveřejnil protiválečný manifest, který upevnil stávající kurz strany. Stále více socialistů však stranu opouštělo a jeho okolí mohlo pozorovat, že již *Avanti!* píše jinak, než jeho šéfredaktor smýšlí. Výstižně jeho situaci popsal Corridoni, když se svému bratrovi chlubil: „Mé ideje sdílají ti nejinteligentnější lidé z evropských socialistů a odbojářů. Sám Mussolini, ředitel *Avanti!*, je mého názoru, ale neodvažuje se jej vyslovit veřejně ze strachu, že by jej soudruzi vyloučili.“⁶⁴ Nakonec vyprovokován svým přítelem Massimem Roccou, šéfredaktorem *Il Resto di Carlino* a horlivým zastáncem intervence, Mussolini v říjnu publikoval v *Avanti!* slavný článek, ve kterém se pokusil obhájit své skutečné postoje. Mussolini poukazoval na to, že socialisté v jiných zemích válku podporují a že absolutní neutralita by znamenala podporu trojspolku italské, německé a habsburské monarchie. Intervenci stále chápal jako socialistický zásah ve prospěch napadených národů stejně jako syndikalisté. Dále zde prezentoval názor, že socialisté by se neměli vždy stavět proti válce, jelikož pakliže by zvítězila jejich revoluce, museli by vést boje proti zahraničním vládám. Byl si jist, že záležitost sociálního převratu může být lépe urychlena válkou než tím, že Itálie zůstane v míru: „Máme jedinečnou výsadu žít v nejtragičtější hodině historie světa. Chceme být – jako lidé a jako socialisté – neteční diváci tohoto velkolepého dramatu? Anebo chceme být – v jistém smyslu – jeho protagonisty? Socialisté Itálie pamatujte si: někdy se stane, že ‚litera‘ zabije ‚ducha‘. Nesnažme se uchránit ‚literu‘ Strany, pokud to znamená zabít ‚ducha‘ Socialismu.“⁶⁵ Následující den se na sjezdu Italské socialistické strany v Bologni vzdal místa šéfredaktora *Avanti!*.

⁶² CAMPI, Alessandro: *Mussolini*. Bologna 2001, s. 123–124.

⁶³ NOLTE, Ernst: *Fašismus ve své epoše*. Praha 1998, s. 234.

⁶⁴ MILZA, Pierre: *Mussolini*. Praha 2013, s. 175.

⁶⁵ MUSSOLINI, Benito: *Dalla neutralità assoluta alla neutralità attiva ed operante*. *Avanti!*, 18. 10. 1914, č. 288, s. 3.

Mussolini byl ze strany vyloučen na schůzi milánské organizace socialistů 24. listopadu.⁶⁶ Ještě předtím, 15. listopadu, vyšlo první číslo *Il Popolo d'Italia*. Přihlásil se jím k levicovému intervencionismu a podpoře vstupu do války na straně dohodových mocností. Noviny zdůrazňovaly irelevanci minulých ideologických postojů tváří v tvář probíhající válce a naléhaly, aby se mladí a odvážní chopili historie. Mussolini nadále tvrdil, že zachraňuje socialismus od „poslušnosti stáda“ vůči straně a stále se odvolával na antiimperialismus jako důvod intervence.⁶⁷ Svou pozici definoval jako „vlastenecký socialismus“ a odsuzoval Salandrův apel k „posvátnému egoismu“. Podporoval Corridoniho a někdy jej doprovázel při jeho turné po celé zemi. V prosinci vstoupil do syndikalistického *Fascia* a záhy se stal jeho nejdůležitějším řečníkem. V jeho projevech poté zazníval vliv syndikalistů i nacionalistické propagandy, kladl důraz na mobilizaci mas, a to poprvé v rámci národní iniciativy, která by se následně stala národní revolucí. Dne 6. ledna v *Il Popolo d'Italia* oznámil reorganizaci hnutí na *Fasci d'azione rivoluzionaria*, Svazky revoluční akce. Ke konci ledna měly *Fasci* již více než 9 000 členů.⁶⁸

Mussolini a Bianchi nebyli jedinými fašisty, kteří prošli zkušeností intervencionismu. Roberto Farinacci, Dino Grandi a Italo Balbo, každý o desetiletí mladší než Mussolini a s určitými odlišnostmi v sociálním a politickém zázemí, byli typickými mladými fanatiky pro věc intervence. Nejmladší z trojice budoucích fašistických lídrů, kteří se aktivně zapojili do intervenčních kampaní, byl Balbo. Mladý Italo vzhlížel k odkazu hrdinů *risorgimenta* Mazziniho a Garibaldiho a byl typickým vlastenecky smýšlejícím studentem své generace angažovaným v iredentistických manifestacích. S láskou ke sportu a technologiím snil o letectví a toužil stát se závodním letcem. V roce 1913 přešel na stranu syndikalismu na podporu volební kampaně Michela Bianchiho. Během podzimu 1914 vstoupil do *Fascia* a účastnil se jejich demonstrací v Miláně. Doma ve Ferraře vedl proválečnou kampaň skupiny studentů středních a technických škol. Na podzim s některými přáteli a s cílem připojit se k pluku *Garibaldini* a bojovat na západní frontě zamířil k francouzským hranicím, kde byl budoucí velitel Černých košil a ministr vzdušných sil fašistické Itálie obrácen zpět, jelikož postrádal rodičovské svolení.⁶⁹

Stejně jako Balbo toužil bojovat na západní frontě, řada dalších mladých mužů také dobrovolně rukovala do cizineckých brigád francouzské armády

⁶⁶ RIDLEY, Jasper: *Mussolini*. Praha 2002, s. 272.

⁶⁷ MUSSOLINI, Benito: *Audacia!*. In: MUSSOLINI, Benito – BIDUSSA, David: *Me ne frego*. Milano 2019, s. 45–50.

⁶⁸ MILZA, P.: *c. d.*, s. 190.

⁶⁹ Tamtéž, s. 55–56.

plna ideálů hrdinství garibaldiánského odkazu *risorgimenta*. Velké příběhy revolučního a napoleonského věku a skutečné organizační přeměny v armádách během 19. století zapříčinily nacionalizaci vojenského prvku. Voják již nebyl žoldákem, ale občanem a patriotem. Nacionalistická rétorika apelovala na představy hrdinného vydání vlastního života ve prospěch národa. V Itálii však existence dvou vojenských kultur v období *risorgimenta* zanechala spornou představu bojovníka za vlast. Garibaldi a jeho dobrovolníci ztělesňovali odkaz jen těžko slučitelný s řádem legitimní armády liberální monarchie, navíc smluvně vázaným partnerem Rakouska-Uherska.⁷⁰ Ještě před italským vstupem do první světové války tak vedle regulérní armády vznikaly početné řady dobrovolnických pluků. Zatímco Salandra během reorganizace vlády v říjnu dosadil na post ministra války svého stoupence generála Vittoria Zupelliho, který začal provádět dílčí reformy požadované Cadornou a tvrdě tlačil na nákup lehkých pěchotních zbraní, ačkoli nikoli důležitějších děl a kulometů,⁷¹ Garibaldiho syn Ricciotti a vnuk Peppino se svými pěti bratry zformovali dobrovolnickou Legii Garibaldi, do které nastoupilo na 2 300 dobrovolníků. Jejich hrdinství bylo oslavováno nacionalistickou intervencionistickou agitací i celou italskou společností. V prosinci byli *Garibaldini* nasazeni ve francouzské zahraniční legii v Argonne. V bojích zde 26. prosince padl Bruno Garibaldi a 5. ledna jeho bratr Costante.⁷² Jejich těla byla převezena do Itálie a pohřbů v Římě 6., respektive 12. ledna, se zúčastnilo na 300 000 lidí. Mussolini v *Il Popolo d'Italia* napsal, že se jednalo o největší dav shromážděný v římských ulicích vůbec.⁷³

S příchodem zimy začínalo být zřejmé, že válka neskončí do Vánoc, jak většina evropských státníků předpokládala. Již nyní dávala tušit nastávající změny pro společnost i mezinárodní vztahy. Bylo zjevné, že předchozí poměry nepůjdou obnovit, ačkoli většina stále věřila, že konflikt nebude trvat déle než rok. Stále více Italů střední třídy bylo přesvědčeno, že nyní je čas udeřit. Salandra nechal parlament debatovat o mezinárodní situaci až v prosinci 1914, poslanci nesměli vznášet připomínky k oficiální zahraniční politice země ani ke stavu armády. O oboustranném jednání s Londýnem a Vídní kabinet nebyl informován až do 21. dubna.⁷⁴ Na italskou vládu byl vyvíjen čím dál větší tlak

⁷⁰ PAPA, C.: c. d., s. 131–132.

⁷¹ THOMPSON, M.: c. d., s. 57.

⁷² HEYRIÈS, Hubert: *The Garibaldian Volunteers in France during the First World War*. *Journal of Modern European History*, 14, 2016, č. 3 *Foreign War Volunteers in the Twentieth Century*, s. 365–366.

⁷³ RIDLEY, J.: c. d., s. 75.

⁷⁴ THOMPSON, M.: c. d., s. 18.

ze strany vlastní společnosti i válčících mocností. V prosinci do Říma přibyl německý diplomat, exkancléř Bernhard von Bülow. Přítomnost zastávce lepšího jednání s italským spojencem měla být vstřícným gestem, nicméně Bülow neměl s čím vyjednávat. Vídeň stále odolávala německému nátlaku a odmítala Itálii poskytnout územní kompenzace. V lednu Sonnino zkonkretizoval italské požadavky Vídní, požadoval oblasti Tridentska a Furlánska s hranicí na řece Soče a neutralizovaný autonomní Terst bez okupačních sil. Vídeň však byla ochotná kompenzovat jen Albánií, nicméně ta nebyla v rakouské moci.⁷⁵

Na začátku února Giolitti vyšel s veřejným prohlášením, ve kterém poukazoval na to, že Itálie může dosáhnout přijatelných dohod s habsburskou monarchií, a to i bez intervence. Podle něj by se dříve či později dostalo iredentistickým požadavkům, Tridentsko by jim bylo předáno, Soča by se stala hranicí a pro Terst by bylo možné najít kompromis. Válku nepovažoval „za požehnání, jako nacionalisté, ale za neštěstí, kterému je třeba čelit jen v případě, kdy si ji čest a velké zájmy země žádají. Nemyslím si, že je legitimní vehnat zemi do války kvůli citům k jiným lidem. Každý může svobodně zahodit život pro emoci, ale ne pro stát.“⁷⁶ Tato slova byla blízká většině populace, Salandra a Sonnino nicméně již sledovali jiné cíle, o nichž Giolitti patrně neměl tušení. Jejich zájem směřoval k nadvládě nad Jadranem, Tridentsko a Terst se měly stát jen začátkem, chtěli celé pobřeží Jaderského moře včetně Albánie a kontrolu nad balkánským zázemím, něco, co by Vídeň nemohla přijmout a čeho se zalekly i dohodové mocnosti. Salandra zájem o Dalmácii a přeměnu Jadranu v „italské jezero“ obhajoval jako zaručení bezpečnosti poloostrova, zajištění jaderského a středomořského trhu, odčinění neúspěchů v Africe a výchozí bod další expanze. Král akceptoval, že pokud bude parlament stát Salandrovým ambicím v cestě, měl by se obejít, což Salandru oprostilo od odpovědnosti vůči z většiny neutralistickému kabinetu.

Když 17. února započala operace Dardanely, Sonnino Salandru varoval, že spojenecký postup vůči Turecku je alarmující pro jejich plány na případnou participaci na rozpadu Osmanské říše. Obával se též možné bulharské a řecké intervence, zatímco oni ještě ani nezačali otevřená jednání. Italský návrh dohodovým spojencům byl tajně prezentován v Londýně 28. února. Odměnou za účast po boku Dohody Italové požadovali jižní Tyrolsko po Brennerský průsmyk, Terst, Gorizii, Istrii, Dalmácii s většinou ostrovů, Dodekanéské ostrovy a Valonu v Albánii, kterou od prosince okupovali. Albánie a celé pobřeží jižně od Kotsorské zátoky měly být neutralizovány. Měl být akceptován a respektován

⁷⁵ RUSCONI, G. E.: *c. d.*, s. 121–122.

⁷⁶ THOMPSON, M.: *c. d.*, s. 26.

italský zájem na rovnováze sil ve Středomoří. Itálie chtěla příslib území v případě porážky Osmanské říše a válečnou půjčku 50 milionů britských liber.⁷⁷

Obsah jednání s Dohodu se rychle donesl diplomatům centrálních mocností, jejichž agenti byli lépe informovaní než italský parlament. Vídeň na popud Berlína konečně Itálii nabídla Tridentsko a hranici na Soče. Když Italové požadovali, aby území bylo předáno okamžitě, jednání se opět zastavila. Od 1. března generální štáb italské armády začal v tichosti bez publicity mobilizace připravovat armádu k vojenské pohotovosti. Spojenci však nesouhlasili se třemi z italských požadavků, které se týkaly Dalmácie, neutralizace černohorského a albánského pobřeží a Albánie samotné. V atmosféře čekání a vleklých jednání si Salandra nad nynější situaci posteskl Sonninovi ve známém dopisu z 16. března: „Díky celé řadě faktů a více vlastnímu rozpoložení, které utvářejí, mám dojem, že rychle míříme k úplnému rozchodu s Centrálními mocnostmi, a to: 1) bez výslovného souhlasu krále; 2) bez jistoty, že to tak země a parlament chtějí; 3) bez připravené armády, připravená nebude do konce dubna – jak tvrdí vojáci – což znamená i o měsíc později, rozhodně ne dříve; 4) bez jakékoli záruky nebo alespoň náznaku záruk ze strany Trojdohody. Mohli bychom se obejít bez čísel 1) a 2) – protože král se nikdy nevyjádřil jasně a parlament o to spíše ne – pokud bychom měli připravenou armádu a smlouvy s Trojdohodou alespoň téměř uzavřené. Ale za současného stavu věcí my dva sami nemůžeme hrát tak strašlivou kartu. Závěrem je, že [my dva sami] musíme pokračovat v jednání s [centrálními] mocnostmi a předstírat, že věříme, že příznivé řešení je možné [...] dokud nebudeme mít zajištěny alespoň body, které jsem označil čísly 3) a 4).“⁷⁸

Dohoda se k italským požadavkům formálně vyjádřila 20. března. Dalmácie byla citlivým bodem, Rusové namítali, že italské nároky by v budoucnu vedly k válce se Srbskem. To, co Řím nazýval strategickou obranou, Rusko označilo za expanzi. Sonnino popíral imperialistické motivy, argumentoval tím, že západní pobřeží Jadranu je neubránitelné proti zálivům a nesčetným ostrovům dalmatského pobřeží. Britskému velvyslanci oznámil, že nadvláda nad Jadranem se stala hlavní motivací Itálie pro intervenci. Když totéž tlumočil Bülowovi, německému diplomatu bylo jasné, že v tomto bodě další vyjednávání postrádá smysl, jelikož přijetí těchto italských podmínek by se pro Rakousko-Uhersko stalo obětováním přístupu k moři a sebe sama jako velmoci.

Nezdary spojeneckého postupu v Dardanelách donutily západní mocnosti zatlačit na Rusko, aby souhlasilo s italskou kontrolou Jadranu. Britský ministr zahraničí Edward Grey argumentoval, že italská intervence se stane zlomovým

⁷⁷ Tamtéž, s. 27–28.

⁷⁸ MONTICONE, A.: *c. d.*, s. 63–64.

bodem války a „patrně v krátké době způsobí rozpad německého a rakousko-uherského odporu“. Grey se stavěl za okamžité přijetí italských podmínek. Britové si též přáli předejít situaci, kdy by jednou „velcí Slované“, tedy Rusko, kontrolovali východní Jadran. Francouzi zvolili cestu finanční podpory italských intervencionistů, aby vyvinuli větší tlak na vládu. Platili vydávání Mussoliniho novin i D'Annunziovy dluhy v Paříži. Rusko, které vstoupilo do války kvůli Srbsku, požadovalo pro Srbsko otevřený přístup k moři. Mimo to, Dalmácií obývalo půl milionu Slovanů a jen 18 000 Italů. Ruští diplomaté nebyli jediní, kdo se cítil vydrán a celou situaci nesl nelibě, podráždění panovalo i na straně Britů, předseda vlády hrabě Asquith s Rusy souhlasil, avšak viděl potřebu přivést „chamtivou a proradnou“ Itálii do boje za každou cenu: „nemusíme být přespříliš přesní v handrkování se o to či ono“.⁷⁹

Rakousko-Uhersko ustupujíc německému tlaku a zasaženo špatnými zprávami z východní fronty se 27. března rozhodlo vzdát se jižního Tyrolska, dát autonomii Terstu, stáhnout se ze Soče, schválit okupaci Valony a diskutovat o Gorizii. Sonnino tuto nabídku, která byla velkorysejší než jeho lednové požadavky, odmítl jako „pochybnou a naprosto neadekvátní“.⁸⁰ Obával se, že přecenil italskou podporu a ustoupil z požadavku na Split, toto centrum „slavné latinské civilizace a vroucího italského patriotismu“ a největší město Dalmácie. Dohoda chtěla neutralizovat dalmatské pobřeží celé, což odmítl. Až když Rusko souhlasilo, že pobřeží jižně od Splitu bude neutralizováno pod srbskou suverenitou, mohl Grey 10. dubna informovat Italy, že bylo dosaženo shody. Poté, 12. dubna, Salandra nařídil italským regionálním prefekturám, aby připravily tajné zprávy o postojích veřejnosti k válce. Doufal, že z nich vyplyne argument k intervenci. Z 69 prefektur stihlo do 21. dubna odpovědět 55. Obecně lze říci, že lidé byli ochotni přijmout vyhlídky na válku jen v případě, že by se jednalo o boj o přežití národa proti cizím agresorům. Na většině míst byli pro válku pouze intelektuálové, méně pak průmyslníci. Protiválečné citění bylo silnější na jihu země, jenž byl z většiny zemědělský a zaostalejší, a to převážně mezi rolnictvem na venkově, které tvořilo většinu populace. V některých částech Sardinie rolníci a dělníci otevřeně kritizovali válečné štváče. Neapolská prefektura hlásila, že až 90 % všech společenských tříd se stavělo proti intervenci.⁸¹ Dokonce i mezi Italy střední třídy, která přispěla nejvíce k proválečným kampaním, byly silné pocity vůči Tridentsku a Terstu výjimkami. Jižní Itálie formovaná odlišnou historickou zkušeností byla odtržena od tradičního nepřátelství k Rakousku a iredentismu. Mimo to jih již trpěl

⁷⁹ THOMPSON, M.: *c. d.*, s. 28–29.

⁸⁰ RUSCONI, G. E.: *c. d.*, s. 129–130.

⁸¹ MONTICONE, A.: *c. d.*, s. 67–72.

dostatečně, předcházející sklizeň byla chudá, válka též zablokovala možnost emigrace, tradičního útěku z chudoby.

Situace střední Itálie byla od začátku roku tíživější. Na začátku ledna 1915 ji postihlo silné zemětřesení s epicentrem pod městem Avezzano, které si vyžádalo přes 30 000 obětí, mnoho dalších se ocitlo bez střechy nad hlavou.⁸² V Římě, kde byly demonstrace nejčetnější, byla stále většina obyvatel stoupenci neutralisty Giolittiho. Na severu země nadále tvořili páteř neutrality socialisté, protirakouské nálady však byly hlasitější. Intervenční manifestace i zde oslovovaly převážně jen městskou střední třídu. Pouze Bolognská prefektura varovala, že nečinnost může způsobit nepokoje dostatečné k hrozbě revoluce.⁸³ Rovněž čím dál více obchodníků a průmyslníků se přiklánělo ve prospěch intervence, která měla urychlit ukončení stávajícího stavu nejistoty, jenž ohrožoval ekonomické zájmy a rozvoj průmyslu a dopravy. Většina průmyslníků též podporovala Salandrovu autoritativní politiku mířenou proti Giolittimu a socialistům protože usilovali o získání větší ochrany státu před pronikáním zahraničního kapitálu a před radikalizací dělnické třídy.⁸⁴

Výsledkem Salandrova výzkumu, který později označil za lživou kampaň neutralistů, byl cenný obraz veřejného mínění, jenž naprosto reflektoval rozložení italské populace. Navzdory hlasitosti intervenčních manifestací, v nichž se angažovala střední třída a část dělnictva, drtivá většina populace si intervenci nepřála, na ně však válka dolehla nejvíce. Z 35 milionů obyvatel střední třída tvořila pouhých 5 %. Na přelomu století byla v Itálii průměrná délka života 47 let, nejméně z evropských mocností, což odráželo zaostalost venkova a nedostatečnou zdravotní péči. Venkov navíc zažíval časté epidemie malárie a pelagry.⁸⁵ Většina dělníků a teoreticky veškeré rolnictvo nesnášeli ideu konfliktu, rolníci na venkově často věděli jen velmi málo o koncepci národa s výjimkou povinností branné moci či placení daní. K roku 1911 bylo 42 % populace negramotných. Rolníci neměli důvod ani příležitost pochopit záležitosti mezinárodní diplomacie či ideologické debaty.⁸⁶ Většina z nich válku vnímala jako přírodní katastrofu nebo morovou epidemii. Koncepce národnosti, patriotismu, monarchie a velmoci byly z většiny důležité jen pro politickou elitu, v letech před válkou se tyto hodnoty rozšířily do městských středních tříd, ale mnoha Italům zůstaly cizí. Menšina zasvěcených musela ovládat odcizenou

⁸² CARTENY, A.: c. d., s. 741.

⁸³ MONTICONE, A.: c. d., s. 75–80.

⁸⁴ PROCACCI, Giovanna: *Italy: From Interventionism to Fascism, 1917–1919*. *Journal of Contemporary History*, 3, 1968, č. 4, s. 154.

⁸⁵ BOSWORTH, R. J. B.: *Mussolini's Italy*, s. 44.

⁸⁶ Tamtéž, s. 56–57.

a často nepřátelskou většinu populace. Stranou dění zůstávala i řada katolíků z důvodu trvající roztržky mezi státem a církví.⁸⁷

Z výsledků veřejného mínění zároveň vyplývala vysoká úroveň důvěry vládě, což bylo možné připsat stávající neutralitě. Salandra z ní však vyčetl, že lidé splní svou povinnost a budou bojovat. 26. dubna byla podepsána Londýnská smlouva, která Itálii výměnou za podporu Francie, Velké Británie a Ruska v boji proti nepřátelům přislíbila celé Jižní Tyrolsko, Terst, Gorizii, Istrii, Dalmácii až po Trogir poblíž Splitu a s většinou ostrovů dále na jih k Dubrovniku. Přislíbené území bylo celkem domovem asi 230 000 německy mluvících Rakušanů, až 750 000 Slovinců a Chorvatů, ale jen 650 000 Italů. Itálie by také získala Valonu, která by jí umožnila kontrolu nad Otrantským průlivem, branou do Jaderského moře, dále suverenitu nad Dodekanéskými ostrovy a garantovaný zájem o provincii Turecko, pokud by se Osmanská říše rozpadla. Pakliže by Británie a Francie rozšířily svá koloniální panství, Itálie by byla odškodněna teritorií ve prospěch vlastních kolonií. Británie Itálii poskytla válečnou půjčku 50 milionů liber, což mělo pokrýt „krátkou triumfální kampaň“, se kterou počítali.⁸⁸

Podepsání Londýnské smlouvy podnítilo další rozsáhlé manifestace, které přišly vhod Salandrově potřebě demonstrovat podporu veřejného mínění. Dne 4. května italská vláda vypověděla trojspolkové smlouvy, následující den v Quartu u Janova začaly události „oslavného května“. Na slavnostní odhalení pomníku Garibaldiho Tisíce k příležitosti 55. výročí vyplutí výpravy se přišlo podívat na 20 000 diváků. Události se účastnili veteráni Tisíce, Garibaldiho syn Ricciotti a vnuk Peppino, který již předcházející týdny spolupracoval na proválečných demonstracích. K přednesení slavnostního projevu byl, patrně na Salandrovo přání, pozván D'Annunzio. Salandra jej zasvětil do existence a znění Londýnských smluv, avšak poté, co se seznámil s obsahem jeho projevu se od ceremonie veřejně distancoval a králi doporučil učinit totéž. D'Annunziovy výzvy k obnovení velikosti Itálie našly u davu svou odezvu a původně pietní akce následně přerostla v bouřlivé nepokoje.⁸⁹ Teprve v reakci na události 5. května se Cadorna dozvěděl, že jeho země vstupuje do války. Salandrova mlčenlivost a nedostatečná komunikace s náčelníkem generálního štábu zapříčinily, že armáda byla konečně připravena na válku až v červenci, šest týdnů po své intervenci.⁹⁰

⁸⁷ Row, Thomas: *Mobilizing the Nation: Italian Propaganda in the Great War*. *Annali d'Italianistica*, 33, 2015, č. 1 *The Great War and the Modernist Imagination in Italy*, s. 143.

⁸⁸ THOMPSON, M.: c. d., s. 30–31.

⁸⁹ SETON-WATSON, Ch.: c. d., s. 442.

⁹⁰ CARTENY, A.: c. d., s. 738.

Události „oslnivého května“ bývají chápány jako předzvěst zrození fašismu. Mussolini od založení Il Popolo d'Italia spolupracoval na intervenčních manifestacích nejen se syndikalisty a proválečnými socialisty, ale též s pravicovými intervencionisty. Linie nadále zastávaná jeho tiskem se stala proudem mezi nacionalismem a socialismem, jímž ideologie krajní pravice pronikala do ideologie syndikalismu, Mussoliniho „vlasteneckého socialismu“ a připravila cestu k splynutí, z něhož po válce vzejde národní socialismus, tedy fašismus.⁹¹ Co se týče nadějí, které Mussolini do konfliktu vkládal, vedle vidiny sociální revoluce doufal též v proces, během něž by se země skrze demokratickou a masovou válku stala politicky jednotnější a vědomá si své historické role. Podporoval národní válku, která by byla naplněním *risorgimenta* inspirovaným patriotickými a sociálními ideály, nikoli „posvátným egoismem“ krajního nacionalismu: „To, co chceme, to, co učiníme, není národní válka vedená pouze pro národní cíle, kterých se snažíme dosáhnout za cenu jakékoli oběti, ale je to národní válka, protože – poprvé po tolika stoletích otroctví – bude vedena národem. Je to první válka Itálie. Itálie jako národa, Itálie jako lidu.“⁹²

Během května, v předvečer italské intervence, tisk provolával „Válku nebo revoluci!“, intervencionistický zápal denně burácel v ulicích většiny měst a docházelo ke krveprolití a hromadným zatýkáním. Konzervativnější proválečné demonstrace propukaly dokonce už i na jihu země. V doprovodu násilných hysterií vláda dospěla na pokraj ústavní krize. Corridoni 10. května ve Florencii povolával lid do zbraně: „Není to válka k záchraně vládnoucího domu, je to válka svobody a revoluce, válka lidu“ a italský lid nesložil zbraně dokud „Rakušané nebudou pronásledováni všude napříč Alpami“.⁹³ Mussolini následující den v Miláně z okna své redakce hrozil vládě, že „jestliže Itálie nevyhlásí válku na hranicích, dojde k válce občanské uvnitř země, a to bude znamenat revoluci!“⁹⁴ V Římě byla situace nejbouřlivější. Dne 12. května dorazil do hlavního města D'Annunzio a téměř 100 000 lidí jej přišlo přivítat na nádraží. V následujících dnech z balkónu svého hotelu pobízel dav k vášni slovy: „není čas na řeči, ale na akci! Pokud je to zločin, co podněcuje občany k násilí, pak schvaluji tento zločin. [...] Formujte čtyry, utvářejte veřejné hlídky!“⁹⁵ Jeho poselství bylo vyslyšeno, studenti v červených košilích demonstrovali v římských ulicích s pokřikem „Svobodu nebo smrt!“ a Giolittiho dům musel být hlídán ozbrojenými jednotkami. „Oslnivý květen“ svedl dohromady několik

⁹¹ MILZA, P.: c. d., s. 195.

⁹² CAMPI, A.: c. d., s. 128–129.

⁹³ THOMPSON, M.: c. d., s. 48.

⁹⁴ RIDLEY, J.: c. d., s. 77.

⁹⁵ SETON-WATSON, Ch.: c. d., s. 446–447.

různých politických proudů, Marinetti v roce 1919 vzpomínal, že tyto dny bylo možné spatřit „na bouřlivých náměstích v Miláně a Římu tento podivný pár vycházející opět společně, a to destruktivní akci liberálů a patriotismus s jejich novými tvářemi: Mussolini, Corridoni, Corradini, Garibaldi a Marinetti, všichni spojení v požadavku ‚Válku nebo revoluci‘.“⁹⁶ Jen socialisté zůstávali v opačném táboře. 16. května publikovali manifest, kterým deklarovali, že „Italská socialistická strana v této tragické chvíli musí vší silou znovu potvrdit ideály, které inspirovaly a řídily její kroky od prvního dne války“. Proto odmítala jakýmkoli způsobem podporovat probíhající konflikt, raději „naši víru a nadšení propůjčíme přípravě míru“. Určila si tak novou misi, tedy odolat nástrahám války a hájit národní instituce, a to s heslem „žádná podpora ani sabotáž“, což znamenalo nehlasovat v parlamentu ve prospěch války ani se nepokoušet transformovat válku v revoluci.⁹⁷

Nálada v Římě byla natolik napjatá, že rakouské velvyslanectví muselo být hlídáno vojáky vyzbrojenými bajonety. Giolitti se po dlouhé nepřítomnosti vrátil do Říma na zasedání parlamentu 12. května. To málo proválečných poslanců, kteří věděli o podepsání Londýnské smlouvy, považovalo Giolittiho návrat za hrozbu. Většina jej však uvítala. Novinářům se mimo záznam svěřil, že ministři, kteří přivedli Itálii na hranici této propasti, by „měli být zastřeleni“. Neviděl důvod k boji, poslední nabídka Vídně byla přijatelná, navíc si uvědomoval nepřipravenost armády i že válka může trvat mnohem déle, než se předpokládá. Upozorňoval, že italská vypočítavost vyvolala pohrdání na obou stranách: „Naši noví spojenci budou pro sebe spokojeni, ale námi budou pohrdat.“ Giolitti chtěl, aby vláda zrušila slib Dohodě a pokračovala v rozhovorech s Rakouskem.⁹⁸ Itálie však byla vázána smlouvou, nad kterou parlament neměl pravomoc rozhodovat. Salandra a král se rozhodli jej neinformovat. Giolitti přecenil Viktora Emanuela III. a opět podcenil Salandru, který posunul zasedání parlamentu na 20. května a 13. května přesvědčil krále, aby přijal jeho demisi. Salandra, který předcházející měsíc podporoval intervenční manifestace, tím vyzval neutralisty, aby se ujali vládnutí v atmosféře proválečné hysterie na pokraji občanské války. Mussolini psal, že vláda sabotuje italskou připravenost na válku a zástupy studentů provolávaly smrt Giolittimu a povolávaly D'Annunzia k moci. Salandra věřil, že neutralisté jsou příliš slabí a odstoupí, čímž zničí svou důvěryhodnost. Zmatenému Cadornovi poté přikázal odvolat mobilizaci osmi divizí armádních rezerv, které na základě svého plánu útoku

⁹⁶ MARINETTI, Filippo Tommaso: *Old Ideas That Go Hand in Glove but Need to Be Separated*. In: MARINETTI, Filippo Tommaso – BERGHAUS, Günter: *Critical Writings*. New York 2006, s. 332.

⁹⁷ LAZZARICH, D.: c. d., s. 34.

⁹⁸ RUSCONI, G. E.: c. d., s. 137.

na Rakousko-Uhersko v tichosti přesouval k severovýchodní hranici. Natolik byl odhodlán zlomit vůli protiválečné strany parlamentu, že se neohlížel na to, jakou cenu to bude armádu stát.⁹⁹

Tváří v tvář nevoli Viktora Emanuela III. poškodit čest monarchie vypořádáním Londýnské smlouvy a italským náměstím plných intervencionistů otevřeně mu hrozících smrtí Giolitti uznal, že nemá dost sil přijmout královo pověření sestavit vládu. 16. května král zamítl Salandrovu rezignaci, nacionalistický tisk hlásal, že tím zachránil Itálii, Mussolini provolával „vítězství lidu!“. Před královským palácem a na Piazza del Popolo se shromáždilo na 300 000 lidí.¹⁰⁰ Parlament 20. května ratifikoval vstup do války. Giolitti se vrátil domů do Piemontu, dospěl k závěru, že „předčasná a špatně připravená bitva“ musí být přetrpěna, aby se předešlo hrozbě drastických politických změn.¹⁰¹ Dne 23. května italský diplomat ve Vídni vévoda Avarna, který v soukromí zuřil proti Salandrově „svinské a proradné politice“, sdělil rakousko-uherské vládě, že Itálie bude od půlnoci ve válečném stavu s habsburskou monarchií.¹⁰² Země mobilizovala. Následující den vstoupila do boje v doprovodu nadšeného jásotu lidu, avšak v atmosféře občanské války. Zároveň se ve válce ocitly miliony Italů, apolitické rolnictvo, kteří byli verbováni, aby „přinesli oběť králi a vlasti“, vůči kterým necítili žádná pouta.¹⁰³

Když Salandra a Sonnino vedli svou zemi do zbraně, tvrdili, že válka je příležitostí vstoupit do historie: „Teď nebo nikdy Itálie musí ovládnout svou minulost a učinit *risorgimento* skutečným raději, než trvale neúspěšným [*mancata*].“¹⁰⁴ Pro většinu národa však byla katastrofou. Ve válce zahynulo 1 052 400–1 243 400 italských vojáků.¹⁰⁵ Ti, co se vrátili, trpěli traumaty, zdravotními problémy a chudobou. I na standardy moderní průmyslové války se s italskými vojáky zacházelo tvrdě. Italská armáda se absolutně nepoučila z desetiměsíční zkušenosti svých spojenců. Nejhuře placená pěchota v Evropě byla na frontu poslána nedostatečně trénovaná a špatně vyzbrojená, obětována Cadornově doktríně frontálního útoku. Cadorna neviděl potřebu hlubokých zákopů, nezajímal se o obranné strategie. Veškeré neúspěchy vytrvale svaloval na nedostatečnou morálku mužstva. Itálie zmobilizovala stejný počet mužů jako ostrovní Británie, avšak popravila nejméně třikrát tolik. Italská armáda

⁹⁹ THOMPSON, M.: c. d., s. 33–34.

¹⁰⁰ SETON-WATSON, Ch.: c. d., s. 447.

¹⁰¹ BOSWORTH, R. J. B.: *Mussolini's Italy*, s. 59.

¹⁰² RUSCONI, G. E.: c. d., s. 139.

¹⁰³ ROW, T.: c. d., s. 143.

¹⁰⁴ BOSWORTH, R. J. B.: *Italy and the Wider World*, s. 29.

¹⁰⁵ PARATI, G.: c. d., s. 21.

byla jediná, která pravidelně trestala své muže „decimací“. Pouze italská armáda zacházela se svými zajatými vojáky jako se zbabělci a dezertéry a blokovala dodávky potravin a oblečení z domova. Cenou za to bylo na 100 000 italských životů, devětkrát více než v případě rakousko-uherských zajatců v Itálii. Celkový počet vězněných Italů činil asi 600 000 osob, což odpovídá každému desátému vojáku nasazenému na válečné bojiště. Statisticky, italský voják pádem do zajetí riskoval svůj život neméně než na frontě.¹⁰⁶

Itálie se po válce sice ocitla na straně vítězů a válka konečně sjednotila populaci, nicméně nenaplnila imperialistické cíle garantované Londýnskou smlouvou. Vedle nacionalistického zklamání přinesla těžkou hospodářskou situaci a zhoršila životní podmínky většiny Italů, ale také zahájila proces nacionalizace rolnických mas, což vyneslo k moci socialisty. V opozici vůči nim a vůči liberálnímu establishmentu, jenž vinily ze současného stavu věcí, byly dne 23. března 1919 v Miláně ustanoveny Fasci italiani di combattimento, Svazky italských spolubojovníků. Zrodil se tak fašismus, který chtěl být chápán jako národní socialismus. Avšak přijmeme-li názor historika Ernsta Nolteho, že se fašistická ideologie formovala a proměňovala po celou svou epochu v závislosti na názorových sklonech Mussoliniho, lze přijmout i jeho výklad, že se fašismus zrodil ze snahy o revizi socialismu, a to již před první světovou válkou formován událostmi „oslnivého května“.¹⁰⁷ Zkušenost intervencionismu byla klíčová pro formování Mussoliniho a ostatních mladých mužů k fašismu, editor *Il Popolo d'Italia* již v roce 1915 sebe a své následovníky definoval „my, intervencionisté a fašisté“, militantnější z nich oslovovali jeho *Il Duce*.¹⁰⁸ V každém případě se události deseti měsíců intervenční krize staly určujícími pro ideologické směřování budoucího *Duceho*. Bouřlivá atmosféra „oslnivého května“ a následné události první světové války strhly většinu intelektuálů dále k pravici. Toto splynutí levicové a pravicové ideologie intervence v boji za společný cíl, jimi užívané mnohdy násilné taktiky, stejné teoretické zázemí jejich protagonistů, slabost krále i Salandrovo pohrdnutí institucemi liberálního státu utvořily do budoucna nebezpečný precedens. Válka také poskytla fašistům některé z jejich pozdějších ideálů a mýtů, jako například ideu národa a zákopového bratrství, kult válečných hrdinů a mučedníků, mystiku krve a oběti, smrti a vzkříšení.¹⁰⁹ Nicméně skutečnost, že nakonec došlo k vzestupu fašismu, měla co dočinění s faktory, které válce

¹⁰⁶ PROCACCI, Giovanna: *Soldati e prigionieri italiani nella Grande Guerra. Con una raccolta di lettere inedite*. Torino 2000, s. 168.

¹⁰⁷ NOLTE, E.: c. d., s. 60, 238.

¹⁰⁸ BOSWORTH, R. J. B.: *Mussolini's Italy*, s. 56.

¹⁰⁹ ADAMSON, W.: c. d., s. 328.

předcházely, nejen pro podobu smýšlení intervencionistických skupin, ale také pro povahu politického prostředí, vůči kterému se vymezovaly. Když Mussolini zakládal Fasci di combattimento, spojil v nich zástupce několika politických proudů, dřívějších stoupenců intervence, jakými byli nacionalisté, futuristé, syndikalisté, republikáni, někteří proreformní socialisté a samozřejmě jeho následovníci z někdejších Fasci d'azione rivoluzionaria. Důvodem, proč chtěl Mussolini takto sjednotit několik odlišných politických proudů pod fašistickým praporem, byl sociální a politický vývoj poválečné Itálie, který vyžadoval více než spontánní demonstrace a násilné akce: „Cítil jsem, že to nebyla jen anti-socialistická bitva, kterou jsme museli vybojovat. [...] Bylo toho na práci mnohem víc. Všechny koncepce tak zvaných historických stran se zdály být oblečeny z míry, formy, stylu, užitečnosti. Staly se přízemními a nedostatečnými – neschopné držet krok s rostoucím přílivem neočekávaných politických potřeb, neschopné přizpůsobit se formování nové historie a nových podmínek moderního života.“¹¹⁰ Fasci byly snahou nabídnout alternativu vůči socialismu i liberalismu. Mussolini identifikoval fašismus s intervencionismem s podotknutím, že „nepotřebujeme předkládat program o revoluci, protože z historického hlediska jsme revolucionáři od roku 1915“.¹¹¹ Jeho militantní režim se poté vymezil vůči italské levici a v bouřlivé atmosféře tzv. „rudých let“ se reakční násilnou politikou dostal k moci. V konečném důsledku roku 1922, respektive 1925 byly válkou zdiskreditované liberální instituce svrženy prvním fašistickým státem na světě.

Roku 1915 bylo Salandrovo rozhodnutí zavléct zemi do války s vidinou územní expanze legitimním činem v politické logice dlouhého 19. století. Uvědomoval si, že z pozice velmoci musí Itálie dříve či později do konfliktu zasáhnout, chce-li si tuto pozici udržet a neocitnout se v diplomatické izolaci. Během deseti měsíců neutrality italská vláda předefinovala národní zájmy a po bok iredentistických cílů postavila velmocenské imperiální ambice. Ty však každopádně znamenaly kolizi s Rakouskem-Uherskem. Dle italského historika Giana Enrica Rusconiho se dilema měsíců intervenční krize, strach z odříznutí od mezinárodní velmocenské politiky, ze zpochybnění spojenectví a obvinění ze zrady staly součástí „syndromu roku 1915“, který přežíval v protagonistech intervence následující desetiletí. Mussolini jej znovu prožíval v letech 1939–1940. Po vypuknutí druhé světové války Mussolini vyhlásil „nenásilnost“, aby nepoukazoval na neutralitu let někdejších, vůči které bojoval, a neasocioval tak Ocelový pakt k Trojspolku. Byť sdílel pochybnosti o intervenci do konfliktu, na nějž Itálie nebyla připravená, rozhodl se pro

¹¹⁰ MUSSOLINI, Benito: *My Autobiography*. New York 2017, s. 75.

¹¹¹ PROCACCI, G.: *Italy: From Interventionism to Fascism, 1917–1919*, s. 172.

válku, jelikož podle svých slov neměl „v úmyslu nechat italskou neutralitu draze zaplatit“.¹¹² A tak, ve strachu z diplomatické izolace, s cílem upevnění a rozšíření velmocenského postavení své země a v obavách z opětovného nařčení ze zrady spojenece, což by spojovalo jeho fašistickou Itálii s někdejší Itálií liberální, „jeden muž sám přivedl Itálii do války“.

RESUMÉ

„VÁLKU NEBO REVOLUCI!“

ITÁLIE 1914–1915 A VÝZNAM INTERVENČNÍ KRIZE PRO FORMOVÁNÍ FAŠISMU

Období intervenční krize je dnes chápáno jako jeden z klíčových momentů italské historie a předzvěst zrození fašismu. Vyhlášení italské neutrality v srpnu 1914, ke kterému svou zemi nasměřoval ministr zahraničí Antonio di San Giuliano, se setkal s nevolí ze strany intelektuálů a části společnosti. Italské kulturní prostředí bylo formováno řadou myšlenkových proudů, které v letech před vypuknutím konfliktu vyústily v přesvědčení, že násilí a válka jsou nezbytnou a jedinou cestou k vyřešení všech problémů vlasti, ať už k sjednocení populace a naplnění *risorgimenta*, budování impéria a naplnění odkazu dávné historie, či se měla stát prvním krokem k sociální revoluci, jež by vedla k svržení stávajícího liberálního systému. Během deseti měsíců došlo k vystupňování nacionálních ambic a předefinování národních cílů. Intervenční krize zapříčinila přechod řady intelektuálů dále k pravici a na svém konci dovedla Itálii na pokraj ústavní krize. V květnu 1915 předseda vlády Antonio Salandra, který o měsíc dříve sleduje vlastní mocenské ambice bez vědomí parlamentu, zavázal svou zemi ke vstupu do války na straně Dohody, úspěšně využil proválečné vášně k vyvinutí tlaku na z většiny neutralistický parlament a Itálie 23. května vyhlásila válku Rakousku-Uhersku. Válečná léta jen dokonala zdiskreditování liberálních institucí na jedné straně, na druhé dovršila ideologické formování Benita Mussoliniho, čímž připravila cestu triumfu fašismu. Základy k němu však byly položeny již na jaře roku 1915.

Klíčová slova: Itálie, intervence, intervenční krize, první světová válka, italský nacionalismus, syndikalismus, fašismus

¹¹² RUSCONI, G. E.: c. d., s. 186–187.

SUMMARY

“WAR OR REVOLUTION?”

*ITALY 1914–1915 AND THE IMPORTANCE OF THE INTERVENTION CRISIS
IN THE EMERGENCE OF FASCISM*

The period of the intervention crisis is understood at present as one of the key moments in Italian history and a presage of the birth of fascism. Italy was steered towards the declaration of its neutrality in August 1914 by Antonio di San Giuliano, the country's Minister of Foreign Affairs. The declaration met with protests from intellectuals and part of society. The Italian cultural environment was formed by a range of schools of thought. In the years preceding the war, this resulted in the belief that violence and war were the only and necessary way to solve all the nation's problems, whether it was supposed to serve for unification of the population and accomplishment of *risorgimento*, the development of an empire and fulfilment of the legacy from ancient history, or as a first step towards a social revolution that would result in an overthrow of the contemporary liberal system. In ten months, the national ambitions escalated and the nation's objectives were redefined. The intervention crisis resulted that many intellectuals veered further to the right and eventually led Italy to the brink of a constitutional crisis. Driven by his own ambitions for power and keeping the parliament unaware of his actions, Prime Minister Antonio Salandra made a commitment for his country to join the war on the side of the Entente. One month later, in May 1915, he successfully used the pro-war sentiments to put pressure on the mostly neutralist parliament. As a result, Italy declared war on the Austro-Hungarian Empire on 23 May. The war period only added to the discreditation of liberal institutions and at the same time completed the ideological formation of Benito Mussolini. This paved the road for the triumph of fascism; its grounds were, however, established already in spring 1915.

Keywords: Italy, Intervention, Intervention crisis, World War I, Italian nationalism, Syndicalism, Fascism

Mgr. Zuzana Donátková
Sokolská 305
405 05 Děčín 9
Česká republika
e-mail: donatkov@khv.zcu.cz